

NOGAY TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINDAKİ DİVANÜ LUGATİ'T-TÜRK KAYNAKLI OĞUZCA KELİMELER

Mustafa YILDIZ*

ÖZET

XIII. yüzyıldan itibaren yazı dili haline gelmiş olan Oğuz Türkçesinin Eski Türkçe dönemi içindeki durumu her zaman ilgi çekmiştir. Şimdiye kadar bu açıdan Oğuz Türkçesinin, Eski Türkçe döneminde hem standart Türkçe ile hem de dönemin ağızlarıyla olan münasebeti üzerine fonetik, morfolojik ve leksik olarak pek çok araştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmaların hemen hemen hepsinin temelinde Kâşgarlı'nın eseri vardır. Türk dili için ilk tasnif çalışması olarak da görülen bu eserde Kâşgarlı sık sık Oğuz Türkçesinin, dönemin diğer ağızlarıyla olan münasebetine dair bilgiler vermektedir. Kâşgarlı'nın, Oğuz ağzı ile birlikte zikrettiği ağızlardan biri de Kıpçak Türkçesi olmuştur. İlk münasebetini Kâşgarlı'nın eserine dayandırdığımız bu iki ağzın etkileşimine daha sonra Memluk sahası eserlerinde de şahit oluyoruz.

Bugün de söz konusu etkileşim üzerine birtakım yazılar yazılmaktadır. Biz de bu yazımızda Kıpçak grubu yazı dillerinden olan Nogay Türkçesindeki Oğuz Türkçesi tesirlerini leksik temelde ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Türkçesi, etkileşim, Nogay Türkçesi, Oğuzca kelimeler, Divanü Lugati't-Türk

OĞUZ TURKISH WORD, DIWAN LUĞAT AT-TURK SOURCE, IN NOGAY TURKISH VOCABULARY

ABSTRACT

Having been literary language since XIII. century Oğuz Turkish state always has interested in Old Turkish period. So far it had been researched about relation of between Oğuz Turkish and standard

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri,
mustafayildiz@selcuk.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

language with belonging to own time dialects in old Turkish period as of phonetics, mophological and lexicology. Almost all of theses studies based on Kâşgarlı's work. Kâşgarlı give to knowledge about relation of between Oğuz Turkish and the other dialects in this work which was approved as first classification of Turkish dialect. We have recognized relation of this two dialect in Memluk area after we have based on Kâşgarlı's work first time.

Nowadays, some work done about the interaction. In this study, we tried to discussing the influence of Oğuz Turkish basically lexicology in Nogay Turkish which is the one of Kipchak literary group.

Key Words: Oğuz Turkish, interaction, Nogay Turkish, Oğuz Turkish Word,

GİRİŞ

Divanü Lugati't-Türk ve Oğuz Türkçesi

Bilindiği üzere Orta Türkçe döneminde şekillenmeye başlayan yeni yazı dili şivelerinden birisi de Oğuz Türkçesi olmuştur. Dil tarihi içinde Batı Türkçesi, Güney-batı grubu gibi çeşitli isimlendirmeler de yapılan bu yazı dilinin temeli Oğuz ağzına dayanmaktadır. Bizler tarafından her zaman merak edilen nokta 13. yüzyıldan itibaren yazı dili haline gelmiş olan Oğuz ağzının söz konusu dönemden önceki durumu olmuştur. Bugün için Oğuz ağzının 13. Yüzyıldan önceki seyri ile ilgili bize kaynaklık edebilecek olan tek eser Kâşgarlı'nın Divanü Lugati't-Türkü'dür. Bu eser, şimdiye kadar Oğuzlar ve onların ağzı ile ilgili ne kadar çalışma yapılmışsa hepsine kaynaklık etmiştir.

Bu araştırmalardan biri de Arat'ın çalışmasıdır. Oğuzlar ve Oğuz Türkçesi hakkında Reşit Rahmeti Arat'ın görüşleri şöyledir: "Eserde bu şivedeki ses, şekil ve mana farklarına misal olmak üzere 200'den fazla kelime zikredildiği gibi gramer hususiyetlerinin mukayesesinde de en çok bu şive öne alınmıştır. XI. asrın ikinci yarısının başlarında Oğuz Türkçesinde yahut cenup Türklerinin konuşma dilinde kısmen yazı dilinde ve kısmen de diğer şivelerden farklı olmak üzere Mahmut Kaşgari tarafından şu hususiyetler kaydedilmektedir: 1. m->b-, 2. y->Ø, 3. y->c-, 4. t->d-, 5. kelime kökünde d>y, 6. η>y, 7. teşkil eklerinin başında ğ- ve g-

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

seslerinin düşmesi, 8. tasrif eklerinin başında ğ- ve g- seslerinin düşmesi, 9. isim fiil eklerinde – ğu /-gü yerine -ası /-esi , 10. -ğuçı /-güçü yerine -daçı /-deçi 11. isimden isim yapma eklerinde -lık /-lik yerine -sak /-sek eklerinin tercihi, 12. fiillerin tasrifinde görülen farklar.” (Arat 1987, 313).

“Kaşgari’den Notlar” adı altında üç ayrı yazı yayımlamış olan Banguoğlu bu yazıların ilkinde Uygurlar ve Uygurca üzerine notları toplamış (Banguoğlu 1988a, 87), ikincisinde Oğuzlar ve Oğuzca üzerine olan bilgileri vermiş (Banguoğlu 1988b, 1), üçüncüsünde ise Divanü Lugati’t-Türk’te tespit ettiği 265 Oğuzca kelimeyi sözlük hâlinde vermiştir (Banguoğlu 1988c, 23). “Kâşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi” (Korkmaz, 1995a, 241), “XI.-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca” (Korkmaz 1995b: 268) “Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı” (Korkmaz, 1995c: 274) ve “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler” (Korkmaz,1995d: 205) başlıklı yazılarıyla Zeynep Korkmaz; “Orhon Yazıtlarından Sultan Veled’e Kadar Oğuz Dilinin Gelişmesi” adlı çalışmasıyla Doerfer (Doerfer, 1976: 81); “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler” adlı çalışmasıyla Gülsevin (Gülsevin 1998: 12); gibi araştırmacılar Oğuz Türkçesi’nin XIII. yüzyıldan önceki durumu üzerine yazılar yazmışlardır. Yine Son dönem çalışmalarından biri de Çoban’a aittir. Çoban, Divanü Lugati’t-Türk’te geçen “Oğuzca” kayıtlı tüm gramer ve söz varlığına ait dil malzemesini yüksek lisans çalışması olarak ele almış ve işlemiştir (Çoban 2005)

Bütün bu çalışmalara bakıldığında özellikle de Oğuz Türkçesinin yazı dili haline gelmeden önceki durumunun tespiti yoluna gidilmiş, Oğuzca olarak nitelendirilen unsurların neler olabileceğine dair bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Nogaylar ve Nogay Türkçesi

Nogay adı Kırım’ın batısında Aksu nehri ile Özü nehri arasındaki sahada Kıpçakların boy beyi olup boy beyliğini dedesi Tuval beyden alan bu kişi 1270-1299 yıllarında Altın Orda’da büyük bir nüfuz kazanmış olan Berke Han’ın başkomutanı Nogay Han’dan gelmektedir. Ona tâbi il ve uruklara Nogay adı verilmiştir.

Nogaylar etnik yapı itibariyle farklı gruplardan meydana gelmiş bir topluluk özelliği göstermektedirler. Her ne kadar onların idari kadrosunda Moğol kabilesi olan Mangıtlar ön plana çıkmış ise de Nogayların esas etnik yapısınının Kıpçak Türklerinden oluştuğu görüşü ağır basmaktadır. (Baskakov 1967, 147)

Tarih içerisinde Don ve Kuban ırmakları arasında Kırım ve Astrahan bölgesinde yaşamış olan Nogaylar (Meydan Larusse 1969,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

386), bugün ise Rusya Federasyonu'na bağlı Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nin kuzeyindeki Nogay steplerinde, Kuma ve Terek nehirleri arasında; Stavropol bölgesindeki Açıkulak'ta, Koçubey, Neftekum, Mineralovodsk kasabalarında, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nde ve Karaçay-Çerkez Muhtar Vilayeti'nde yaşamaktadırlar. (Akiner 1995, 139)

Nogaylar üzerine yapılmış olan çalışmaların tarihini 18. yüzyılın ortalarına kadar götürmek mümkündür. Bu çalışmalar içerisinde 19. yüzyıl Kumuk şairi M. Osmanov'un derlediği Nogay metinleri¹, 20. yüzyılın başlarında P. A. Falev, Nogay Halk Edebiyatı'nın derlenmesi ve öğrenilmesi için çalışmıştır.² V. V. Radlov'un Türk ağızlarından derlediği metinlerde Kırım Nogayları'nın metinlerinden de örnekler bulunmaktadır.³ Söz konusu çalışmalar folklor ile ilgili çalışmalardır. Bunun yanında Nogay Türkçesi üzerine G. Ananiev⁴, M. K. Milih⁵, A. N. Samoyloviç⁶ ve N. A. Baskakov⁷ gibi Rus bilim adamlarının çalışmaları olmuştur. Bunlara ek olarak Nogay Türklerinden olan A. Ş. Canibekov'un⁸ çalışmalarını da zikretmemiz gerekir.

1928-1936 yılları arasında Nogay Türkçesi ile ilgili birtakım gelişmeler ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Latin alfabesinin uygulanması da söz konusu olmuştur. 1936 yılında Nogay Türkçesi resmi dil olmaktan çıkarılmış, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tekrar yazı dili olarak tanınmıştır (Alpargu 2007, 203).

Radlov'un tasnifini esas alan Samoyloviç, Nogay Türkçesini fonetik hadiselerle göre tav grubuna dahil etmekte, yön kriterini kullanan Ramstedt batı grubuna almakta, etnik temelde bir sınıflandırma yapmış olan N. A. Baskakov Kıpçak grubunun alt grubu

¹ Osmanov M. , Nogayskiye i Kumukskiye Tekstü (Nogay ve Kumuk Metinleri, Arap Alfabesi ile) S. Pb. 1883.

² Falev P. A. , "Nogayskaya Skazka ob Ak-Kobek (Ak-Kobek hakkında Nogay Masalı)" Antropoloji ve Etnografi Müzesi Dergisi, Petrograd, 1918.

³ Radlov V. V. , Obratstı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen (Türk Kabilelerinin Halk Edebiyatı Örnekleri) Ç. VII S. Pb. 1896, s. 194-230.

⁴ Ananiev G. , "Karanogaytsı ih bit i Obraz Jizni", Kafkasya Yöresi ve Kabilelerinin Tasviri İçin Malzemeler Dergisi S. 20, Tiflis, 1984.

⁵ Milih M. K. , Nogayskiye Tekstü, K. Kafkasya ve Dağıstan Dilleri Mecmuası, 2. cilt, M. L. 1949.

⁶ Samoyloviç A. N. , Nareçiya Nogaytsev i Türkmenov Stavropolskoy Gubernii, S. Pb. 1913.

⁷ Baskakov N. A., Nogayskiy Yazık i Ego Dialektı, M. L. 1940

⁸ Canibekov A. Ş. , Nogayskiy Bukvarı (Nogay Alfabe Kitabı) M. 1929; Orfografiçeskiy Spravoçnik (Orfografik (imla) Klavuzu) M. 1931.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

olan Kıpçak-Nogay alt grubunun bir kolu olarak görmektedir. (Arat 1987, 109, 119, 133)

Nogay Türkçesinin temelinde üç ana ağız bulunmaktadır. Ak-Nogay kolu; konuşulduğu bölge Karaçay-Çerkez Muhtar Cumhuriyeti'dir. Asıl Nogay kolu; Stavropol bölgesinin Açıkulak ve Koyasula bölümlerinde yayılmıştır. Kara-Nogay kolu ise Kara-Nogay bölümü topraklarında kullanılmaktadır. (Eren, C. 24, s. 310-311.)

Nogay Türkçesi ilk olarak Kara-Nogay ağızına, daha sonra ise Ak-Nogay ağızına dayandırılmıştır. Kalmıkova, Asıl Nogay ve Kara-Nogay ağızı arasında ciddi bir fark görmediği için Nogay Türkçesi'nin Kara-Nogay ve Ak-Nogay olmak üzere iki ağızının olduğunu savunmaktadır. (Kalmıkova 1973, 6)

Kıpçak grubu içerisinde Nogay Türkçesinin en yakın olduğu yazı dilleri; Kazak, Karakalpak ve Tatar Türkçeleridir. Nogay Türkçesinin edebî dil olarak gelişiminde süreli yayınların önemli rolü olmuştur. Bu yayınlardan Şöllik Mayacı (Bozkır Ateşi) adlı gazete Dağıstan Muhtar Cumhuriyeti'nde, Lenin Yolu adlı gazete ise Karaçay-Çerkez Muhtar Vilayeti'nde yayınlanmaktadır. (Akıner 1995, 141) Rusça yayınlanan Polovetskaya Luna⁹ adlı derginin bir sayısı da Nogay özel sayısı olarak yayınlanmıştır.

Yöntem

Çalışmanın çıkış noktasını bugün çağdaş bir yazı diline sahip olan Nogayların tarihen Oğuz muhiti ve dolayısıyla Oğuz Türkçesi ile temas mesafesinde olması oluşturmaktadır. Bu temas noktalarından ilkinin Altın-Orda ikincisinin ise Kırım muhiti olduğunu düşünüyoruz. Türk dili gibi temelinde çeşitli boy ve urukların tesirinin bulunduğu dillerde kelimeleri belirli boy ve coğrafyalara hasretmek oldukça zor olsa gerek. Bu noktadan hareketle bizim söz konusu çalışmada önümüzde duran en önemli mesele Oğuzca olarak nitelendirilen kelimelerin nasıl belirleneceği olmuştur. İşte bu sebeple çalışmanın bir ayağında Divanü Lugati't-Türk üzerine Besim Atalay ile Dankoff-Kelly çalışmalarını esas aldık. Çalışmanın Nogay Türkçesi ile ilgili olan tarafında ise N. A. Baskakov'un Nogayşa-Orışşa Sözlük adlı eserini kullandık.

Kâşgarlı'nın, eserindeki Oğuzca söz varlığını, yalnız Oğuzca kaydıyla verilen kelimeler, Oğuz-Kıpçak kaydıyla verilen kelimeler, Oğuz-Kıpçak ve dönemin diğer ağızlarında (Çiğil, Argu gibi) ortak olan kelimeler olmak üzere birkaç başlıkta değerlendirmek mümkündür. Nogay Türkçesi Kıpçak grubu yazı dillerinden birisi

⁹ Polovetskaya Luna (Nogay Ay) S. 1, 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

olduğu için bizim inceleyeceğimiz kelimeler divanda yalnız Oğuzca kaydıyla verilmiş olan kelimeler olacaktır. Divanda yalnız Oğuzca kaydıyla verilmiş olan kelimelerin sayısı ise 180 civarındadır (Yıldız 2008, 367-374).

Divanü Lugati't-Türk'teki Oğuzca Kelimelerin Nogay Türkçesindeki Durumları.

Çalışmanın bu bölümünde Divandan almış olduğumuz Oğuzca kelimelerin Baskakov'un sözlüğünde tespit etmiş olduğumuz şekilleriyle alfabetik düzen içerisinde karşılaştıracğız. Kelimelerin önce Divandaki şekillerini sonra Nogay Türkçesindeki şekillerini vereceğiz. Kelimelerin divandaki şekillerini DLT başlığında, Nogay Türkçesindeki şekillerini ise önce Nogay (Nog.) Türkçesi'ndeki, sonra da Oğuz grubunun çağdaş yazı dillerindeki şekilleriyle birlikte verdik.

aba

DLT: **aba** (äbä, Dankoff-Kelly 55) : “*Ana. Oğuzca. Karluklu Türkmenlerce bu kelime (sert ⇐ = p) ile söylenir.*” I, 86

Nog.: **aba:** “anne, ana”. **Azr.** **Aba Ggz..** abla. **TT.** abla (**Der.**) aba (I) Anne. c: 1

ak

DLT: **ak** (āq, Dankoff-Kelly 53) : “*Ak, her şeyin beyazı. Oğuzca. Öbür Türkler alacalı olan ata ak at derler.*” I, 81-9; “*ürünğ. Ak olan nesne. Oğuzlar ak derler.*” 134-16; 258-5. III, 39-19

Nog.: **ak I:** “ak, beyaz”. **Trkm.** ak (a:k) **Azr. ağ. I Ggz.** Ak. **TT.** ak **ak sakal**

DLT: **ak sakal er** (āq saqāl är, Dankoff-Kelly 53) : “*saçı, sakalı ağarmış olan adam. Oğuzca.*” I, 81-11.

Nog.: **ak sakal** : “tecrübeli kişi, ihtiyar”. **Trkm.** ak sakgal **Azr.** ağsağğal **Ggz.** ak. ~ **sakal TT.** ak sakal

alma

DLT: **alma** (alma, Dankoff-Kelly 77): “*Elma. Oğuzca. Öbür Türkler almula derler.*” I, 130-11.

Nog. **alma** “elma”. **Trkm.** alma. **Azr.** alma. **Ggz.** alma **TT.** elma

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

añla-

DLT: añla- (añla-, Dankoff-Kelly 147): “*Ol sözüğ anğladı = O, sözü anladı. Oğuzca. Başkası da böyledir; anğlar-anğlamak.*” I, 290-10.

Nog. añlav (añla-) “idrak etmek, anlamak”. **Trkm.** añla- (a:ñla-) **Azr.** anlamag **Ggz.** annamaa. **TT.** anlamak

atlan-

DLT : atlan- (atla-, Dankoff-Kelly 133): “*Er atlandı = Adam atlandı, ata bindi, Ol tağka atlandı = O, dağa çıktı. Oğuzca. Herhangi bir şeye çıkmak da böyledir; atlanur-atlanmak.*” I, 256-4; 285-6.

Nog. atlanuv (atlan-) “ata binmek”. **Trkm.** atlan- **Azr.** atlanmag I **Ggz.** atlanmaa. **TT.** atlanmak

ayıt-

DLT: ayıt- (ayıt-, Dankoff-Kelly 115): “*Ol manğa söz ayıttı = O, benden söz sordu. Oğuzlar men anğar söz ayıttım, derler ki ben ona söz söyledim, demektir. Bu, kurala uygun değildir.*” I, 216-4.

Nog. aytuv (ayt-) “söylemek, konuşmak” **Trkm.** ayt-. **Azr.** ayıtmağ.

bakır-

DLT: bakır- (bāqir- Dankoff-Kelly 526): “*Tewey bakırdı = Deve bağırdı. Oğuzca. Bakırar-bakırmak.*” III, 186-9.

Nog. bakıruv (bakır-) “bağırmak, haykırmak”. **Trkm.** bağır- (ba:ğır-). **Azr.** bağıрмаğ. **Ggz.** baarmaa. **TT.** bağırmak.

balçık

DLT: balçık (balçiq, Dankoff-Kelly 235): “*balçık, sıvık çamur. Oğuzca.*” I, 248-3; 467-1.

Nog. balşık “kil, balçık”. **TT.** balçık.

bayram

DLT: beyrem (bağram, Dankoff-Kelly 243): “*Oğuzca. Bunun, sevinç ve eğlence günü demek olan bedhrem kelimesinden bozulmuş olduğunu sanıyorum. Çünkü İslamıktan evvel bayram*”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

*bilmezlerdi ki adı olsun. Eğer olsaydı, bunu bütün Türkler bilirdi. Bunu ancak dillerinde (z) harfini (y) yapanlar biliyor.”*¹⁰ III, 176-4.

Nog. bayram “bayram, tören” **Trkm.** bayram **Azr.** bayram. **Ggz.** bayram. **TT.** bayram.

bok

DLT: bok (böq, Dankoff-Kelly 499): “*Bok. Oğuzca.*” III, 129-18.

Nog. bok “necaset, ters, gübre”. **Ggz.** bok. **TT.** bok.

porsuk

DLT: porsuk (borsuq, Dankoff-Kelly 625): “*porsmuk – porsuk. Oğuzlar bu kelimedeki (m)yi atarak porsuk derler.*” III, 417-4. *porsmuk>porsuk: Nog. borsık* “porsuk”. **Azr.** porsuğ. **TT.** porsuk.

buyur-

DLT: buyur- (buyur-, Dankoff-Kelly 526): “*Ol anğar ayla buyurdı = O, ona öyle buyurdu, emretti. Buyurur-buyurmak. Oğuzca.*” III, 186-5.

Nog. buyıruv (buyır-) “emretmek, buyurmak”. **Trkm.** buyur- **Azr.** buyurmağ **Ggz.** buyurmaa. **TT.** Buyurmak

çakrış-

DLT: çakrış- (çaqriş-, Dankoff-Kelly 371): “*Boy bibirge çakrıştı = Boy halkı birbirini çağırdı. Oğuzca. Çakrışur-çakrışmak.*” çağrışmak II, 209-2, 4.

Nog. şakırısuv (şakırıs-) “çağırarak, seslenmek; davet etmek”. **Trkm.** çağır- (ça:gır-). **Azr.** çağırışmağ. **Ggz.** çağırışmaa. **TT.** çağrışmak.

çalın-

DLT: çalın- (çalın-, Dankoff-Kelly 342): “*At çalındı = yemin kötülüğünden at arıkladı. Söz Beğ kulakına çalındı = söz Beyin kulağına çalındı. Başkası da böyledir. Oğuzca. Er özin yirge çalındı = adam kendini yere çaldı, yahut çalar göriündü, çalınur – çalınmak.*” II, 149-28.

Nog. şalınuv (şalın-) “işitmek, duymak; kulağa çalınmak”. **Trkm.** çal-. **Ggz.** çalınmaa. **TT.** Çalınmak

¹⁰ “Brockelmann bu iki kelimeyi bayram, badhram şeklinde almıştır. Bugünkü kullanış da budur, düşünüle. B. A.”, DLT III, s. 176.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

çaltur-

DLT: çaltur- (çaltur-, Dankoff-Kelly 357): “*ol anı çalturdu = o, onu çeldirdi, yere çaldırdı; o, yitük çalturdu = o, yitik nesnesini arattı, (o, kaybolan şeyi aramak için emretti). İşittirmek için çağrıldığı zaman da böyle denir. Oğuzca. Çalturur – çalturmak.*” II, 182-3 , 5, 9.

Nog. şaldıruv (şaldır-) “duymak, duyurmak; hissettirmek”
Azr. çaldırmağ. **Ggz.** çaldırmaa. **TT.** Çaldırmak

çekürge

DLT:çekürge (çäkürgä, Dankoff-Kelly 240): “*Çekirge. Oğuzca. Lakin Türkler, daha uçmadan önce, böyle derler. Çoluk çocuğun çokluğu ordunun kalabalığı buna benzetilerek çekürge tek sü denir ki çekirge gibi asker demektir.*” I, 490-4.

Nog. şegertki “çekirge”. **Trkm.** çekirtge **Ggz.** çekirge. **TT.** çekirge.

ep

DLT: ep (äp/ap, Dankoff-Kelly 29): “*Te’kit ve abartma edatıdır. Bir şey fazla güzellikle vasıflandığı zaman söylenir. Ep edhgi neng = Ep eyi, gerçekten iyi nesne. Oğuzlar bembeyaz denecek yerde ap ak derler.*” I, 34-9.

Nog. ap “kuvvetlendirme edatı: **ap-ak**”. **Ggz.** ap. Kuvvetlendirici edat. Apaçık, apansızdan [apansızın].

et-

DLT: et- (Ēt-, Dankoff-Kelly 95) : “*Tenğri mening ışım étti = Tanrı benim işimi iyiliğe koydu; ol yükünç étti = o, namaz kıldı Oğuzca. Oğuzlar bir şey yaptıkları zaman étti sözünü kullanırlar, Öbür Türkler kıldı derler. Yalnız, bu kelime kadınla çiftleşmekte kullanıldığı için Oğuzlar, kadınlar sıkılmasın diye bunu kullanmaktan vaz geçmişlerdir. Éter – étmek. I, 171-28.*”

Nog. etüv (et-) “yapmak, etmek; yardımcı fiil”. **Trkm.** et-. **Azr.** étmek. **TT.** etmek.

kayır

DLT: kayır (qayir, Dankoff-Kelly 517): “*Türklerce kaba topraklı yer; Oğuzlar kuma kayır derler.*” III, 165-19, 20.

Nog. kayır “kum”. **TT.** kayır. **Ggz.** kayırım.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

kaytar-

DLT: kaytar- (qaytar-, Dankoff-Kelly 529): “*Ol atıĝ kaytardı = o, atı çevirdi, (atı yöneltisinde dönderdi). Kaytarur–kaytarmak. Oĝuzca.*” III, 193-5, 7, 8.

Nog. kaytaruv (kaytar-) “geri verme, geri gönderme, dönüş”. **Trkm.** gayt-. **Azr.** ğaytarmaĝ. **TT.** kaytarmak.

kip

DLT: kip (kēp, Dankoff-Kelly 494): “*Benzer, öĝür. Oĝuzca. Bu er anıĝ kipi denir ki, bu adam onun gibidir, onun öĝürüdür demektir.*” III, 119-28, 29.

Nog. kep “kalıp, model, şekil, görünüş, biçim”. **TT.** kip. **Azr.** kip.

keltür-

DLT:keltür- (kältür-, Dankoff-Kelly 364): “*Öz Türklerin dilinde bulunan (d) harfi, Oĝuzlarda (t) olur. Türkler hançer için bügde, Oĝuzlar bükte derler... Söylemediĝim birçok kelime bu kural üzerine yürür.*” I, 31-24,26. *keldürmek>keltürmek*

Nog. keltirüv (keltir-) “getirmek”. **Trkm.** getir-. **Azr.** getirmek **TT.** getirmek

konşı

DLT: konşı (qonşı, Dankoff-Kelly 219): “*Koşnu – komşu. Oĝuzlar (n) harfini (ş) harfinden önce söyleyerek konşı derler.*” I, 435-9.

Nog. koñsı “komşu” **Trkm.** goñşı **TT.** komşu. **Azr.** ğonşu **Ggz.** komşu.

köpçük

DLT: köpçük (köpçük, Dankoff-Kelly 240): “*Eyerin ön ve arka yastıkları. Oĝuzca.*” I, 478-14.

Nog. köpşik “eyer yastığı”.

kur

DLT: kur¹¹ (qūr, Dankoff-Kelly 496): “*Kuru. Oĝuzca. Bu kelime kuruĝ kelimesinin kısaltılmışıdır. Şu savda dahi gelmiştir: kolan kuduĝka tüşse kurbaka aygır bolur = kolan -yaban eşeĝi-kuyuya düşse kara kurbaĝası aygır olur.*” III, 122-12.

¹¹ Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda “قور kur” şeklinde görünen bu kelimenin son harfinin altına, yazma nüshada, sonradan bir esre konarak “قور” şekline konulmuştur. Şu hale göre kelime, bu ayrıma uymamaktadır. B. A.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Nog. kuru “kuru, kurumuş”. **Trkm.** gurı (gu:rı). **TT.** kuru. **Azr.** ğuru. **Ggz.** kuru.

kuşluk

DLT: kuşluk (quşluq, Dankoff-Kelly 238): “*Kuşluk vakti. Oğuzca.*” I, 474-21.

Nog. kuşluk “kuşluk vakti”. **Trkm.** guşluk **Ggz.** kuşluk. **TT.** kuşluk.

oyuk

DLT: oyuk (oyuq, Dankoff-Kelly 55): “*Hayal, belge. Oğuzca. Şu beyitte de gelmiştir:*

Bardı eren konuk köriip kutka sakar

Kaldı yawuz oyuk köriip ewni yıkar.

“*Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler gitti, bir karartı gördüğünde evini yıkan kötüler kaldı.*” (Bir misafir gördüğünde onu uğur ve devlet sayanlar gitti; çölde bir karaltı gördüğünde konuk sanarak –gelmesin diye- çadırlarını yıkanlar kaldı.) I, 85-1, 6; 384-6. “*alın arslan tutar; küçin oyuk tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile bostan oyuğu tutulmaz.*” I, 81-21.

Nog. oyık “nişan işaret, kertik”. **Trkm.** oyuk (o:yuk). **Azr.** oyuğ **TT.** oyuk.

sağ

DLT: sağ (sāy, Dankoff-Kelly 512): “*sağ, tatlı iyi; sağ, sağlam. Oğuzca.*” III, 154-6, 7.

Nog. sav “sağ, sıhhatli, dinç, esen”. **Trkm.** sag (II). **Azr.** sağ **Ggz.** saa. **TT.** sağ

sınuk

DLT: sınuk (sınıq, Dankoff-Kelly 604): “*Sınğuk – sınğuk neñ. Oğuzlar buna sınuk derler. Kural Oğuzların söyleyişindedir; çünkü kelimenin aslı (nun ile) sındıdır, kırıldı anlamındadır; bu kelimedede gunne yoktur.*” III, 365-16. *sınğuk> sınuk:*

Nog. sınık “kırık”. **Trkm.** sınık **Azr.** sınığ **TT.** sınık.

sok-

DLT: sok- (soq, Dankoff-Kelly 273): “*Men anı ewge sokdum = ben onu eve soktum. Başkası da böyledir. Sapı baltaya yerleştirmek gibi sıkıca bir nesneyi başka bir şeye koymak için de böyle denir. Er tuz sokdı = adam tuz döğdü. Başkası da böyledir. Kuş*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

menğ sokdı = kuş tane topladı; anı yılan sokdı = onu yılan soktu. Oğuzca. Sokar – sokmak.” II, 16-10.

Nog. suguv (suk-) “sokmak, katmak, tıkmak”. **Trkm.** sok-. **Azr.** soḡmağ. **Ggz.** sokmaa. **TT.** sokmak.

sor-

DLT: sor- (sör-, Dankoff-Kelly 524): “*Kenç süt sordı = çocuk süt emdi. Başkası da böyledir. Er söz sordı = adam haber sordu; er yitük sordı = adam yitik sordu, yitik aradı. Sorar-sormak. Bu iki kelime Oğuzcadır.*” III, 181-21.

Nog. sorav (sor-) “sormak”; **soruv (sorı-)** “emmek”. **Trkm.** sor- (so:r-) “emmek.” **Azr.** sormağ I, sormağ II “emmek.” **Ggz.** Sorma **TT.**sormak (I).

tak-

DLT: tak- (taç-, Dankoff-Kelly 272): “*Er burunduk butluka takdı = adam, burunduruğu burun yumşağına taktı. Oğuzca. Başka bir şeye bağlanan her ip için de böyle denir. Takar – takmak.*” II, 16-26.

Nog. taguv (tak-) “takmak”. **Trkm.** dak-. **Azr.** taḡmağ. **Ggz.** takmaa. **TT.** takmak.

takuk

DLT: takuk (taquç, Dankoff-Kelly 409): “*Tavuk. Türkmençe.*” II, 286-20.

Nog. tavık “tavuk”. **Trkm.** tovuk. **Azr.** toyuğ. **Ggz.** tauk. **TT.** tavuk.

tek tur

DLT: tek tur: (tāk tur, Dankoff-Kelly 168) “*Tek, sadece, bir şey dilemeyerek. Tek keldim = bir şey dilemeyerek geldim, hiçbir arzum yoktur, sadece geliverdim; tek tur = tek dur, sus. Oğuzca.*” I, 334-1.

Nog. tek tur “uslu durmak, sessiz durmak” **Trkm.** dek (I) **d. dur!** **TT.** tek (II) ~**durmak** uslu durmak.

telü

DLT: telü (tälü, Dankoff-Kelly 548): “*Ahmak. Oğuzca.*” III, 232-25.

Nog. teli “ahmak, budala, aptal”. **Trkm.** dāli (dā:li). **Azr.** deli. **Ggz.** deli. **TT.** deli.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009

tögi

DLT: tögi (tügi, Dankoff-Kelly 547): “*Darının kabuğu çıkarıldıktan sonra kalan özü. Oğuzca.*”¹² III, 229-18.

Nog. dügi “hububat, pirinç” **TT. düğü**

töl

DLT: töl (töl, Dankoff-Kelly 501): “*Yavrulama zamanı. Oğuzca. Yavruya da töl denir.*” III, 133-21.

Nog. töl “yavru sayısı”. **Trkm. döl. Azr. döl. TT. döl.**

töle-

DLT: töle- (tölä-, Dankoff-Kelly 563): “*Koy töledi = koyun dölledi, kuzuladı. Oğuzca. Töler – tölemek.*” III, 271-6, 8.

Nog. tölev (töle-) “döl vermek”

tegül

DLT: tegül (tägül, Dankoff-Kelly 198): “*Değil. Oğuzca. Bu kelime Arguların dag ol sözünden alınmıştır. Oğuzlar, dillerinde (d) harfini (t); (ğ) harfini (k) yapıp (elif) i de atmışlardır.*” I, 393-3.

Nog. tuvıl “değil”. **Trkm. däl (dä:l) Azr. déyil Ggz. diil. TT. değil.**

tüle-

DLT: tület- (tölät-/tülät-, Dankoff-Kelly 420): “*Ol koy tületti = o, koyunu kuzulattı, doğurttu. Oğuzca. Aslı, yeni doğan hayvanın yavru tüyünü dökmesinden alınmıştır. Tületür – tületmek.*” II, 310-19, 23;

Nog. tülev (tüle-) “tüy atmak, boyası çıkmak, solmak”

ütrük

DLT: ütrük (ötrük, Dankoff-Kelly 63): “*Hileci, ütücü adam. Oğuzca. Nitekim şu beyitte gelmiştir:*

Ütrük ötüin ogrılayu yüzge bakar

¹² Bu kelimeyi Brockelmann tüki şeklinde yazmıştır. Anadolu'da pirinç yetiştiren yerlerin bir çoklarında pirince düğü denmekte ise de bazı yerlerde de döğü denilmektedir. Aslı döğmek fiilinden gelmiş olmalıdır. Çünkü pirinci kabuğundan döğerek ayırırlar. Bu ad onun için verilmiş olsa gerektir. Bundan başka düğü Konya, Bayazıt, İzmit ve Ankara köylerinin bazılarında ecza anlamına da gelmektedir. Bu da bize kelimenin aslının döğmek fiilinden gelmiş olduğunu gösterir. Çünkü eski eczacılıkta döğme esastı. Şu halde döğü kelimesi giderek düğü ve dügi şeklini almış olsa gerektir. BA. DLT, III, Ankara, 1992.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

Elkin taşup bérmış aşığ başra kakar

Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze bakar, misafiri koğarak vermiş olduğu yemeği başına kakar.” I, 101-27, 102-3.

Nog. ötrik “yalancı, hileci, fırıldak kimse”

yaz-

DLT: yaz- (yaz-, Dankoff-Kelly 469): “*Ol tügün yazdı = o, düğüm çözdü; ol bitik yazdı = o, kitap yazdı. Oğuzca. Ol sözünde yazdı o, sözünde yanıldı; ol, anı uruyazdı = o, onu döğeyazdı; ol keyikni yazdı = o, ava atışta yanıldı. Şu savda dahi gelmiştir: yazmas atım bolmas, yanğılmas bilge bolmas = şaşmadık atış olmaz, yanılmadık bilgin olmaz. Yazar – yazmak.*” III, 59-4, 8, 9, 11, 16.

Nog. yazuv (yaz-) “yazmak, yazış”. **Trkm.** yaz- (ya:z-) **Azr.** yazmag. **TT.** Yazmak

Değerlendirme ve Sonuç:

DLT’de Yalnız Oğuzca kaydıyla verilmiş olan 180 kelimedenden 43’ünün Nogaysko- Russkiy Slovar adlı sözlükte geçtiğini gördük. Bu kelimelerden 17’si fiil, 2 tanesi edat (*ap, tegül*) geri kalan 24 kelime ise isim olarak kaydedilebilir.

Nogay Türkçesi’nin söz varlığındaki bu 43 kelimeyi çağdaş Oğuz grubu lehçeleriyle karşılaştırdığımızda Gagavuz Türkçesi’nde 26, Azerbaycan Türkçesi’nde 31, Türkmen Türkçesi’nde 31, Türkiye Türkçesi’nde de 37 kelimenin örtüştüğünü tespit ettik.

Söz konusu kelimelerden *ötrik* “hileci, sahtekar”, *tüle-* “tüy dökmek veya tüylenmek”, *töle-* “döl vermek, yavrulamak”, *köpşik* “eyer yastığı”, kelimeleri sadece Nogay Türkçesi’nde geçen Oğuzca kelimelerdir Bunun yanında Nogay Türkçesinde *dügi*, Türkiye Türkçesi’nde *düğü* ‘hububat, pirinç’ anlamında olan kelimenin de yalnız bu iki yazı dilinin söz varlığında bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu kelimedede anlamın yanında Nogay Türkçesindeki şekilde *t->d-* değişiminin olduğunu da ayrıca kaydetmek gerek.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Dil tasniflerinde veya ağız haritalarının oluşturulmasında temel ölçüler olarak fonetik, morfolojik ve leksik unsurların sıklıkla kullanıldığını biliyoruz. Divanda, sadece Oğuzca kaydı düşülen kelimelerin özellikle Oğuz Türkçesinin Kıpçak Türkçesi ile olan temasında ayırt edici bir ölçü olabileceği kanaatindeyiz. Biz de bu çalışmada incelemiş olduğumuz 43 kelimedenden hareketle günümüz Kıpçak grubu yazı dillerinden olan Nogay Türkçesi’nin, Oğuz muhiti, dolayısıyla da Oğuz Türkçesi ile olan temasını bu kelimeler üzerinden ortaya koymaya çalıştık.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

KAYNAKÇA

- AKİNER, Shirin, **Sovyet Müslümanları**, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- ALPARGU, Mehmet, “Nogaylar”, **İslam Ansiklopedisi**, C: 33, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2007.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994), **Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 2 Cilt Tk**, MEB Yay., İstanbul.
- ARAT, Reşit Rahmeti (Haz. Osman Fikri SERTKAYA) 1987, “Anadolu Yazı Dilinin Tarihi İnkişafına Dair” **Makaleler**, TKAE Yay., Ankara, s. 313.
- ATALAY, Besim (1998a), **Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-II-III**, TDK Yay., Ankara:
- _____ (1998b), **Divanü Lûgat-it-Türk Dizini “Endeks”**, TDK Yay., Ankara:
- BANGUOĞLU, Tahsin (1988a), “Uygurlar ve Uygurca Üzerine”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1958**, Ankara: TDK Yay.
- _____ (1988b), “Oğuzlar ve Oğuzeli Üzerine”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1959**, Ankara.
- _____ (1988c), “Oğuz Lehçesi Üzerine”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1960**, Ankara.
- BASKAKOV, N. A., (Red.) (1963), **Nogaysko- Russkiy Slovar (Nogayşa- Orışsa Sözlük)**, Moskva.
- ÇOBAN, Selda (2005), **Divanu Lugati’t-Türk’te Geçen Oğuzca Kayıtlı Dil Malzemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- DANKOFF, Robert ve KELLY James, **Compendium of The TurkicDialects, (Dīwān Luyāt at-Turk) Part I-III**,. Office of the University Publisher 1985.
- DOERFER, Gerhard, “Das Vorosmanische (Die Entwicklung Der Oghusischen Sprachen Von Den Orchoninschriften Bis Zu Sultan Veled)” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1975-1976**, Ankara.
- DOGRU, Abdülmecit ve KAYNAK İsmail (1991), **Gagauz Türkçesi Sözlüğü**, Ankara.
- EREN, Hasan, "Nogay Türkçesi veya Nogayca", **Türk Ansiklopedisi**, C. 24, s. 310-311

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/3 Spring 2009*

-
- GÜLSEVİN, Güner (1998), “Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler”, **Kardeş Ağzlar/Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi** S. 7, s. 12-18, Ankara
- KORKMAZ, Zeynep (1995a), “Kâşgarlı Mahmut ve Oğuz Türkçesi”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, Ankara: TDK Yay.
- _____ (1995b), “XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, Ankara: TDK Yay.
- _____ (1995c), “Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, Ankara: TDK Yay.
- _____ (1995d), “Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, Ankara: TDK Yay.
- TEKİN, Talat, vd.(1995), **Türkmence-Türkçe Sözlük**, Ankara, Simurg Yay.
- YILDIZ, Mustafa, “**Divanü Lugati’t-Türk’teki Oğuzca Kelimeler Üzerine**”, Doğumunun 1000. Yılı Dolayısıyla Uluslararası Kâşgarlı Mahmud Sempozyumu, Rize 2008, , s. 367-374.